

Kenéz László

Klímaválságünlés

Jelen írás nem lép fel azzal az ígérenyel, hogy nagyon komolyan vegyék. Sőt, szerzője előre öv mindenkit attól, hogy vitaindítóként olvassa. Ha valami, akkor inkább kiáltvány, amely cselekvésre buzdít, aztán vagy történik valami, mert olyanok kezébe kerül, akik tettere váltják a benne foglalt gondolatokat, vagy pedig nem, és a papírost az idő szépen beletapossa a földbe. Mindezek után – különös tekintettel a címre – bizonyára már mindenki kíváncsi, hogy miről is lesz szó.

Elsőként a japán kultúra egy jellegzetes eleméről olvasható néhány sor, majd pedig egy arról szóló fejtegetés, hogy mit jelenthet ez nekünk a klímaválság kapcsán. Hogy e két téma miként függ össze, nos, azonnal kiderül.

A klasszikus japán szobabelső sajátossága az a szerkezeti elem, amely szellemi értelemben a szoba súlypontját képezi. Ez a *tokonoma*. Egyfajta bemélyedés ez, alköv, amely nem a szoba falainak síkjában helyezkedik el, s leginkább egy nyitott, ajtó és polcok nélküli beépített szekrényre emlékeztet. Elnevezésében (床の間) ott rejlik a japán esztétika egyik kulcsfogalma: a *ma* (間), amelynek általános jelentése: a dolgok közötti üres hely, tér, vagy még pregnansabban: között.

A *tokonoma*, vagy röviden, *toko*, az a hely, ahol a dolgok közötti tér maga megmutatkozik, ahol észrevehetjük, hogy a világban létező tárgyak, sőt, élőlények is úgy léteznek, létezhetnek, hogy van *hely* számukra. Tekintetünk a tevékenységek során a dolgokra irányul, sőt, még ha szemlélődünk, akkor is tárgyak vezetnek pillantásaink, ám a *tokonoma* révén megpillantathatjuk a dolgoknak létezését adó teret, illetve, még tágabban, tulajdon létezésünk a minden napok felől láthatatlan metafizikai terét.

Másrészt a *tokonoma* abban az értelemben is valamiféle „között”, avagy köztes létező, hogy általa lép kapcsolatba a szobabelső a külső természettel. A *tokonomában* elhelyezett tekercskép, a *kakemono*, szó szerint „függő

tárgy” (掛物), vagy más elnevezéssel: *kakedzsiku*, „függő tekercs” (掛軸) az, amely a maga természeti képével mintegy ablakot nyit a természeti környezetre. A tokonomában elhelyezett virágkompozíció, általunk ismert általános nevén, az *ikebana*, (生花) pedig magának a természetnek része, amely által ez ténylegesen is jelenlévővé válik még a zárt szobabelsőben is.

A természettel való kapcsolat mindenkör transzcendens esemény a japán ember számára, a szentséggel való legintenzívebb találkozás, ezért a *tokonoma* szentély, nem tárolóhely. Ezen csaknem üres hely tehát nem valaminek a tárolására kínálkozik fel. Nem valamit tart, hanem inkább valamit *elénk tart*, miként a tabernakulum, a szentség-hajlék, avagy szentségtartó is. Mégsem egyszerűen valamiféle kirakat, amely a benne elhelyezett különleges tárgyak számára csak méltó helyet – s így kellő érvényesülést – biztosít, hanem több ennél: köztes létezőként a természettel való kapcsolatfelvétel helye.

E kapcsolatfelvétel hangulatát, atmoszféráját, témáját, utalásrendszerét a *kakemono* határozza meg. Amennyiben a tekercskép ábrázolás, akkor az ábrázoltak többnyire természeti képek, növények, állatok. Velük harmonizál az *ikebana*, illetve ennek a teaszertartás során megjelenő változata, az évszaknak megfelelő hangulatot megeremtő *csabana* (茶花). Ha a tekercskép kalligráfia, többnyire egy *zengo* (禅語), vagyis zen-mondás, például egy *kóan* (公案) idézet, akkor konnotációi emberi természetünkre vethetnek fényt, és meditációra hívhatnak. A *tokonoma* így tükör is, amely saját tudata felé fordítja az elmélyedő pillantását, aki tulajdon létezésének legmélyén találhatja meg az ott rejlő természetet.

A *tokonoma* a fentiek ellenére mégsem ceremoniális értelemben vett szentély. Sem a természettel maga is szertartásos kapcsolatot ápoló *sintó* nem hangolja át a hétköznapi életteret *dzsindzsá*-vá (神社), ahogyan a buddhizmus sem alakítja ezt át gyakorló-

teremmé, *zendó-vá* (禅堂) vagy *dódzsó-vá* (道場). Noha a virágok a *sintót* idézik, az *ikebana* maga pedig egyenesen az alkóvban elhelyezett buddhaszobrot helyettesíti. Mégis szentély, mert a természettel való kapcsolatteremtés mindenkor *numinózus* esemény, amely azonban nem kihív a profán világból miként a távoli harangszó, hanem a természet életető erejét, *dünamisztát*, spontaneitását áramoltatja a mindennapi életbe, az emberi világba, a kultúrába, amely nélkül ez kietlen és élettelen, mellékes és semmitmondó lenne.

Mit jelenthetnek a fentiek a mi számunkra, akik nem vagyunk japánok? Életterünk, lakókörnyezetünk gyökeresen eltér a klasszikus japántól (ahogyan immár a japán lakókörnyezet sem a régi), de még inkább különbözik szellemi hátterünk, különböznek szokásaink, amelyek meghatározzák azt is, hogy milyen környezetet teremtünk magunk körül. Mit kezdhetünk hát a fentiekkel? Egyáltalán kell-e valamit kezdenünk mindezzel?

Gondoljunk az euro-atlanti kultúra értékrendje által meghatározott emberiség természethez való viszonyának következményeire, amelyek unokáink jövőjét oly mértékben veszélyeztetik, hogy dédunokákra lassan már gondolni sem merünk. Természetesen a klímaválságra gondolok. Egyénenként talán megteesszük, amit tehetünk, de olyan mélyen beágyazódik egzisztenciánk abba a rendszerbe, amelybe belefullad a földi élet, oly sok szálon szívjuk el a természet életerejét, hogy nemigen látszik semmi biztató, bármennyit teszünk is.

Mégis felcsillan azonban valami, amit már *ebben a pillanatban*, otthon is megtehetünk: erőt és energiát áramoltathatunk vissza a természetbe, bármennyire furcsán hangzik is ez, és tűnik felesleges – csak lelkiismeretünk megnyugtatóra végzett – mágiának. Ha a klasszikus japán szobabelső egy olyan kultúra életterét idealizálja, amely harmóniát talált a természettel, amely úgy képes annak életető erejét a maga fenntartására fordítani, hogy ennek során nem meríti ki a természet erőforrásait, akkor nekünk ennek éppen a fordítottját kell megalkotnunk saját élettereinkben: egy olyan szobabel-

sőt, amelynek „között”-je a mi szellemi erőnket képes közvetíteni a természetnek.

Gondoljunk bele, a mi kultúránk szellemi ereje *nem a természetből ered*, hanem önmagából. Olyannyira, hogy e kultúra a természetből kiküzdve magát saját erejéből lépett túl a természeti népek talán örökké fenntartható egyensúlyi állapotán egy új dimenzió felé, ahol önmaga szelleméből volt képes mára új világokat (virtualitást) és új létformákat (alternatív intelligencia) teremteni. Ha pedig a kultúra szelleme önmagát táplálja, akkor ott olyan energiaforrás rejlik, amely bízást megosztható lenne mással. Itt az ideje tehát a vizonzásnak, a gondoskodásnak, a felelősségnek globálisan, lokálisan és individuálisan is.

A fentiekre tekintettel: a feladat csak annyi, hogy akinek kedve van hozzá készítsen otthon egy saját *tokonomá-t!* Nem szükséges ehhez persze falat bontani, elegendő egy asztalt egy üres sarokba állítani, vagy kiüríteni egy polcot. A lényeg, hogy megnyíljon a „között” (*ma*),

s láthatóvá váljon a tér a maga néma valójában, ami mindenkor ott csendesülhetne körülötünk, ha nem tömnénk tele állandóan valamivel azt, ami még éppen üres. Legyen tehát egy szimpla, semmire sem használható üres tér valahol. Lássuk meg, figyeljük meg, szemléljük!

Vegyük rögtön észre, hogy a használati tárgyaink által benépesített élettér és a *tokonoma* közötti kontraszt jól visszaadja *elmeműködésünk* két lehetőségének kontrasztját. Az első, a mindennapi gondok és problé-

mák által uralt működés, ahol állandó erőfeszítést követel a rend, míg a másik az, amit tiszta tudatnak nevezhetünk. De hívhatjuk akár metatudatosságnak is, amely minden reflexiót megelőzően módot ad arra, hogy ne csak annak legyünk tudatában, amire épp gondolunk, amit épp észlelünk, vagy amit épp érzünk, hanem annak is, hogy ezek tudatunk eseményei. Az előbbi hasznos, és jól is működtetjük, amikor életünket menedzseljük. Az utóbbi azonban olyan, amilyen. Nem használjuk, csak van. Nem is hasznosítható, mert nem valamire való és semmit sem kell tennünk ahhoz, hogy olyan maradjon, amilyen. A problémamegoldó, hasznos tudatot ki kell művelnünk, s ez nem menne azon kultúra nélkül, amelybe beleszülettünk s amelyben szocializálódtunk. A tiszta tudatot azonban nem kell létrehozni, mert eleve létezik, csak többnyire a másik működés mögé kényszerülve. E másféle tudatot tehát nem kiművelni kell, hanem érvényesülni engedni azzal, hogy időlegesen *felfüggesztjük* a problémák megoldásához használt elméműködésünket.

A klímaválság *probléma*, amelynek megoldásán számtalan elme munkálkodik, annyi, hogy annak összesített energiája lényegében pótolhatná az eddig felhasznált meg nem újuló energiaforrást, és mintha mégsem lenne elég mindez arra, hogy megmeneküljön a világ.

Mi lenne, ha nem megoldani akarnánk a problémát? Mi, egyének erre úgysem lennénk képesek, mert a probléma globális természete magasabb egzisztenciális dimenziót követel: lokális, sőt, globális hatóerőt. Mi lenne, ha egyszerűen csak leülnénk saját *tokonománk* elé és hagynánk, hogy a problémamegoldó üzemmód kifulladásra és leálljon?

Hadd érveljek még tovább e furcsa javaslat mellett: ha *megoldani* akarjuk a klímaválság problémáját, akkor *ugyanolyan módon* működtetjük elménket, mint amelynek következtében a probléma létrejött, mivel a klímaválságot az emberi lét egzisztenciális, társadalmi fennmaradásának *problémája* hívta életre. Másként, a társadalmi létezés probléma, amelyet oly módon oldott meg a jelenlegi emberiség, hogy azal megásta saját sírját. Gondoljunk arra, hogy a „fejlődés” fogalma felől szemlélt és valahová mélyen a mi kultúránk alá pozícionált archaikus,

„primitív” természeti kultúrák anélkül oldották meg ezt a problémát, hogy azzal élő környezetüket tönkretették volna. Mi lenne tehát, ha mi meg egyszerűen csak hagynánk leállni a problémamegoldást a saját tudatunkban egy időre?

Szinte már hallom is a kérdést: – Jó, legyen így, hagyjuk! Ám hogyan?

Lecsengeni sem hagyva e kérdést, kiáltok: Azonnal álljunk meg! Ugye, jól látható, hogyan települ rá észrevétlen a problémamegoldó működés még arra a kérdésre is, amely éppen felfüggesztésének lehetőségét firtatja? Amennyiben *ezt a kérdést is* problémaként kezeljük, akkor nincs kiút, saját farkába harap a kígyó!

A „hogyan” kérdésére nem válasz kell, mivel ez nem is kérdés, hanem felhívás. Ugrani kell a semmibe, nincs mese! Tehát a legjobb, ha nem teszünk semmit, még csak nem is várunk semmit, egyszerűen csak elhagyjuk a dolgokat magunkkal együtt, pont úgy, mint amikor aludni szeretnénk. Persze, hiszen az elalvás problémáját sem úgy oldjuk meg, hogy nekiálunk és végiggondoljuk azt, majd a megoldást alkalmazzuk és akkor végre elalszunk, hanem úgy, hogy nem teszünk érte semmit, s egyszer csak megtörténik. Ülünk hát le, bizva abban, hogy lesz valami, sőt, *valami egészen más lesz*, ha ugyanígy teszünk. Ha pedig csak annyi történik ezzel, hogy *mi magunk* kevesebb energiát veszünk el a természettől, már az is valami!

Valamikor a hetvenes években a politikai múltja miatt indexre tett, s így kényszerű erdei remetemítoszatát költögető Heidegger azt mondta: „már csak egy isten menthet meg bennünket”. Pedig akkor még sehol sem volt az a veszély, ami ma ránk leselkedik. Ha tehát végszóként azt mondjuk: „már csak a tiszta tudat menthet meg bennünket” – és ezzel arra a tudatra gondolunk, amelynek *mi adhatunk teret* oly módon, hogy leállítjuk problémamegoldó elméműködésünket, érvénytelenítve mindent, ami csak érvényre jutna –, akkor csak a reménynek adunk hangot minden elköteleződés nélkül, mégis oly módon, hogy teszünk is érte valamit: meditálunk saját *tokonomá*-nk előtt szellemi erőt sugározva vissza a természetbe.

